

**ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСІБ
ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ, ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА	6
1.1. Аналіз категоріального апарату.....	6
1.2. Явище бродяжництва в історичній ретроспективі	11
1.3.Соціально-правовий захист дітей які потрапили в складні життєві обставини	13
РОЗДІЛ 2.ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ	16
2.1. Система формування правової свідомості.....	16
2.2. Суб'єкти боротьби із бродяжництвом в Україні.....	18
2.3. Діяльність загальноосвітніх закладів у напрямку допомоги неповнолітнім, які потрапили в складні життєві обставини.....	20
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА	23
3.1. Програма емпіричного дослідження	23
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	26
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34
ДОДАТКИ	37

ВСТУП

Актуальність. Формування вищого, обізнаного рівня правової свідомості підлітків є важливим аспектом для побудови правової держави в Україні. Значне місце займає формування правової свідомості, правове виховання та освіта. Розвиток держави відбувається лише за умови достатніх знань чинного законодавства, прав та свобод.

Проблема формування у підлітків правосвідомості є актуальною сьогодні. Так як незнання законів спричиняє в країні розвиток бродяжництва, скоєння правопорушень, порушення норм та традицій. За умови постійного, регулярного, організованого правового виховання можливо підвищити рівень правових знань підлітків.

Девіантна поведінка дітей є важливою проблемою сьогодення. В останній час зростає кількість дітей з відхиленнями. Одним із видів такої поведінки є бродяжництво. Зростання підліткового бродяжництва насамперед пов'язано із кризами в сім'ї: зростанням бідності, погіршенням умов життєдіяльності, руйнуванням моральних цінностей і виховного потенціалу. Складна економічна ситуація змушує батьків залишати своїх дітей на дідусів та бабусь і їхати за кордон на заробітки. В такій ситуації дитина залишається наодинці із своїми проблемами. Також дуже страждають діти, батьки яких є соціально-неблагонадійними: наркозалежні, алкоголе залежні тощо. Такі діти втікають із дому від побоїв, алкоголю, образ, конфліктів.

Зростання девіантних підлітків також пов'язано із закриттям установ, які надають допомогу підліткам з відхиленнями. Залишилося мало суб'єктів, які надають допомогу таким дітям. Держава не піклується про вирішення цієї проблеми. Важливим суб'єктом роботи з підлітками, які знаходяться в складних життєвих обставинах є Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Служба у справах дітей;

загальноосвітні заклади тощо.

Актуальність проблеми дослідження та практична потреба у визначенні шляхів її розв'язання зумовили вибір теми роботи: «Формування правової свідомості у підлітків як засіб профілактики бродяжництва»

Метою роботи є дослідження шляхів формування правової свідомості у підлітків, як засобу профілактики бродяжництва в умовах загальноосвітніх закладів.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати основні поняття та дослідити розвиток явища бродяжництва;

2) проаналізувати нормативно-правову базу щодо соціального захисту дітей;

3) охарактеризувати систему боротьби із бродяжництвом в Україні;

4) охарактеризувати діяльність загальноосвітніх закладів, в напрямку допомоги дітям, які потрапили в складні життєві обставини;

5) виявити стан сформованості правової свідомості підлітків в умовах загальноосвітнього закладу та розглянути шляхи їх формування.

Об'єктом дослідження є формування правової свідомості у підлітків.

Предметом є профілактика бродяжництва у підлітків в умовах загальноосвітнього закладу засобами формування правової свідомості.

Методи дослідження. З метою перевірки гіпотези та розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження: аналіз і синтез (для обґрунтування теоретичних положень і рекомендацій), експериментальний діагностування (для проведення діагностувального експерименту), графічний (для побудови графічних діаграм та таблиць), метод математичної статистики для визначення валідності та надійності одержаних результатів.

Етапи дослідження. Експериментальне дослідження здійснюється

в 3 етапи.

На першому етапі, пошуково-констатувальному – здійснено аналіз педагогічної, психологічної, філософської, соціологічної та методичної літератури з поставленої проблеми. Визначалися мета, об'єкт, предмет та завдання роботи.

На другому етапі, дослідницькому – обиралася база експериментального дослідження, відбувався аналіз діагностичних методик, проведено констатувальний етап експерименту з метою виявлення рівня правової свідомості у підлітків.

На третьому етапі планується проведення формувального етапу експерименту, з метою профілактики дромоманії, в ході якого буде перевірено ефективність розроблених тренінгових програм та умови їх ефективного застосування в роботі з підлітками.

Наукова значущість полягає у тому що:

- узагальнено науково-теоретичні підходи до з'ясування сутності феномена дромоманії;
- уточнено поняття, виявлено зміст і структуру правового виховання дітей підліткового віку;
- висвітлено підходи до формування правової свідомості у підлітків.

Практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження сприяють удосконаленню процесу формування правової свідомості підлітків як засобу профілактики дромоманії; дозволяють підвищити ефективність процесу діагностичного обстеження правової свідомості підлітків; можуть бути використані при розробці як корегувальних програм, так і системи правового виховання дітей підліткового віку в цілому.

Публікації. Матеріали роботи викладені в науковій статті «Формування правової свідомості у підлітків як засіб профілактики бродяжництва» у фаховому виданні: Наукові праці: Науково-методичний журнал. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2018 р.

РОДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА

1.1. Аналіз категоріального апарату

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є бродяжництво дітей. Неповнолітніх, з девіантною поведінкою щороку зростає. Особливо страждають діти, батьки яких є наркозалежними, алкозалежними та психічно хворими. Такі діти біжать з дому від побоїв, алкоголю, образ, конфліктів.

Аналіз наукових досліджень показав, що проблеми відхилень у поведінці дітей завжди цікавили психологів і педагогів. Дослідженням девіантної поведінки займаються як зарубіжні так і вітчизняні науковці й практики. Структуру агресивного прояву у підлітків досліджували: А. Бодальов, Й. Заградова, М. Левітов, О. Осінський. Проблеми підліткової агресії присвячені праці Н. Алікіної, О. Бовть, Е. Маккобі, О. Степанової, Р. Сирси.

Над проблемою виявлення причин девіантної поведінки підлітків працювали А. Алемаскін, А. Белкін, П. Блонський, Л. Виготський, В. Гатенко, А. Грабаров, Е. Натанзон, В. Степанов.

Значну кількість наукових праць присвячено проблемі правового виховання і формування правосвідомості як надійного засобу профілактики правопорушень. Глибокі концептуальні, обґрунтовані висновки з різних аспектів цієї наукової проблеми містять праці правознавців ХХ ст., зокрема М. Коркунова, Г. Шершеневича, І. Ільїна, Б. Чичеріна, Б. Кістяківського, П. Новгородцева та ін. [1].

Різні аспекти формування правосвідомості відображені в роботах Ю. Антоняна, Н. Афанасьєвої, С. Белічевої, С. Бочарової, З. Білоусової, В. Васильєва, Л. Голубєвої, А. Долгової, А. Дулова, Л. Зюбіна, К. Ігошева,

І. Кона, Ю. Клейберга, В. Коновалової, М. Костицького, Д. Котова, Л. Міщика, І. Невського,

Свідомість підлітка формується поступово. Свідомість – це формування інтелекту особистості через здібність людини пізнавати оточуючий світ та саму себе за допомогою розуму і мислення[19, с. 578]. Найголовнішу роль у формуванні особистості неповнолітнього займає сім'я. Сім'я – це найперший колектив. Потрібні знання і вміння поводити себе в суспільстві, навички життєвих цінностей – все це надає дитині саме родина.

Дуже часто неповнолітні намагаються повторювати своєю поведінкою багато в чому тих людей, які є для них авторитетом. Законослухняність, відповідальність перед законом, рівень моральності та культуру спілкування підліток свідомо чи підсвідомо найчастіше перейматиме у своїх батьків, так як вони є для нього авторитетом. Сім'я здійснює основний вплив на правове виховання дитини. Здійснення правопорушень, наявність злочинних проявів з важкими наслідками спричинені неправильним сімейним вихованням, що породжує відхилення у моральному розвитку дитини [19, с. 157].

Визначень правосвідомості є декілька. Правосвідомість – це: «відображення у свідомості індивіда світогляду, переконань, уявлень громадян щодо змісту, характеру, принципів права та закону». Правосвідомість – це: «форма громадської свідомості, яка відображає ставлення громади, спільноти, індивідів чи людей до дієвого права та похідних від нього правових явищ»[16, с. 52-53].

Юридичний словник трактує правове виховання як: «цілеспрямована, постійна діяльність державних органів та їх посадових осіб, інших суб'єктів права, виражена у системі недержавних і державних заходів, спрямованих на формування у громадян належного рівня правосвідомості і правової культури» [19, с. 97].

Дещо по-іншому, поняття «правове виховання» трактує

навчальний посібник з педагогіки, це: «виправна діяльність сім'ї, школи, правоохоронних органів, соціальних служб, яка спрямована на розвиток та формування навичок і звичок правильної поведінки підлітків та формування правової свідомості» [24, с. 266].

Питанням основної мети правового виховання сьогодні займаються правники, психологи, педагоги та інші фахівці. Отже, мета правового виховання учнів – формування в них правової культури громадянина України, що складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством та державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати закріплені в них вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, рішучої боротьби з порушниками законів [24, с. 266].

Для початку підліткового віку характерне якісне покращення розвитку свідомості: починається становлення самосвідомості, у підлітка відбувається формування позиції дорослої людини, з появою якої він суб'єктивно вступає у нові стосунки з навколишнім світом дорослих, з їхніми цінностями. У підлітковому віці посилено формуються моральні переконання і принципи, почуття дорослішання. Розвиток різних невротичних комплексів, девіантна поведінка спричинені несприятливими умовами у підлітковому віці [1].

Умовами для скоєння неповнолітніми правопорушень та інших злочинів є запусненість та відсутність виховання дітей у родині, дитячому садочку, загальноосвітніх закладах, що призводить до бродяжництва та бездоглядності.

Бродяжництво – це соціальне явище, яке представляє собою поневіряння та бідкування осіб протягом довгого часу, без чіткого місця проживання по території країни, міста, селища чи села [1]. Згідно з академічним тлумачним словником української мови, «бродяжництво –

це стан, спосіб життя бродяги – бездомної людини, що не має постійного місця проживання, сталого заняття, роботи»[15, с. 237-238].

Вітчизняний психолог Р.М.Ткач виокремлює чотири групи підлітків-втікачів за типом схильності до бродяжництва за такими критеріями: мета, частота втеч і тривалість перебування поза домом/інтернатом, причини, плановість, характер соціальної активності в період втечі, способи добування засобів до існування, місце проживання, стан психічного здоров'я.

Перша група – це «мандрівники». Для них характерне сенсорне прагнення: бажання пізнавати нові місця, знайомитися з новими людьми, пристрась до пригод. мандрівники досить активні, частіше комунікабельні. водночас рідко шукають самостійний заробіток, частіше використовують зекономлені «кишенькові» гроші або гроші батьків. такі підлітки здійснюють «планові» втечі, чітко визначають мету своєї втечі з дому та розраховують на розуміння батьків і родичів після свого повернення додому.

Друга група – це «ситуативні втікачі», що йдуть з дому або проводять багато часу на вулиці на знак протесту, непокори або через бажання уникнути труднощів. їхній вчинок скоріше демонстрація незалежності або спроба привернути до себе увагу, ніж рішення залишити рідний дім надовго. як правило, вони безцільно гуляють по вулицях, частіше в людних місцях, де їх можуть побачити родичі або знайомі. такі підлітки чекають, що їх шукатимуть, знайдуть і повернуть додому. для них характерна соціальна пасивність, прагнення уникати контактів і відсутність бажання заробляти гроші для розв'язання насущних проблем.

Третя група – це «бродяги-девіанти» (бродяжки), які віддають перевагу «вільному» життю на вулиці (підвалі, горищі, смітнику) перед проживанням у родині або інтернаті. бродяжки недовірливі, обережні, для них характерні, з одного боку, соціальна пасивність у питаннях

встановлення контактів, з іншого, – соціальна активність у питаннях виживання. більшість з них використовує будь-які способи одержання грошей – від законних (розвантажити машину, підмести вулицю, помити автомобіль тощо) до протизаконних (жебрацтво, дрібні крадіжки, участь у великих крадіжках і пограбуваннях та ін.). крім правопорушень їхня поведінка пов'язана з алкоголізмом, наркотизмом, що завдає істотної шкоди власному здоров'ю. як правило, ці підлітки – вихідці з неблагополучних сімей.

Четверта група – «дромомани». в основі залишання дому дромоманами лежать різні патогенетичні механізми: нездоланне імпульсивне бажання кудись піти, стан дисфорії, тяжкі психічні захворювання: шизофренія, епілепсія та ін. залежно від задіяного патогенетичного механізму «бродяги-дромомани» можуть поводитися по-різному.

У результаті аналізу і порівняння даних згідно з виокремленими критеріями було визначено відсоткове співвідношення складу груп підлітків-втікачів: мандрівники – 16,5%, ситуативні втікачі – 45,5%, бродяги-девіанти – 27,3%, дромомани – 10,7% [22].

Дуже важливою у правовому вихованні підлітків є участь навчальних закладів. В школі підлітки проводять більшість свого часу, і це значно впливає на їх світосприйняття і поведінку взагалі. Соціальні педагоги, вчителі та психологи повинні не лише володіти знаннями про право, але й виховувати учнів через особистий приклад та додержуватись правових знань у всіх сферах своєї життєдіяльності. Загальноосвітній навчальний заклад – це навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту, тобто оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і

трудової діяльності [19].

Підліткове бродяжництво – це небезпечне соціальне явище, так як воно негативно позначається на формуванні особистості; завдає велику шкоду суспільству через втрату трудових ресурсів. Соціально-психологічні служби, соціальні працівники, педагоги, співробітники соціальних служб, служб у справах неповнолітніх, працівники правоохоронних органів проводять в Україні профілактику бродяжництва серед неповнолітніх [20, с. 453].

При профілактиці бродяжництва, дії соціального працівника мають бути спрямовані на: формування у підлітка мотивації на соціальну адаптацію, заохочувати до особистісних змін, виправлення девіантної поведінки, створення відповідних соціально-психологічних умов для особистісних змін [20, с. 453].

Служба у справах дітей – це спеціально уповноважений орган, який здійснює соціальний захист дітей та профілактику серед них правопорушень. Під соціальним захистом дітей розуміється комплекс способів та засобів соціально-економічного та правового напрямку, щодо забезпечення прав дітей на розвиток, виховання, медичне обслуговування, навчання, матеріальну підтримку [1].

Отже, можна зробити висновок, що формування правової свідомості передбачає в першу чергу ознайомлення підлітків із законами держави. Діти, які не знають до чого можуть призвести їхні правопорушення, не бояться здійснювати злочини.

1.2. Явище бродяжництва в історичній ретроспективі

Проблема бродяжництва в Україні існувала з давніх-давен. Протягом багатьох століть люди по-різному ставилися до жебраків. Сьогодні в українській державі проблема бродяжництва є актуальною.

Історія розвитку жебрацтва складається з декількох етапів.

Перший етап, до XV ст. – раннє Середньовіччя. До жебраків

ставилися з повагою та шаную. Більше того, церква їх всіляко виправдовувала. Ченці Сен-Лод в Анжері писали: «Бог сам зволив так, щоб серед людей одні були сеньйорами, а інші серви і щоб сеньйори були схильні шанувати і любити Бога, а серви – шанувати і любити сеньйорів»[15, с.86]. Будь-яка людина могла опинитися під відкритим небом через неврожай, війну, хворобу, розорення. Християнська церква відразу заявила про свій обов'язок опікуватися жебраками. Про це свідчать відомі постанови Ельвірського 306 р. і Антіохійського 341 р. соборів, за допомогою яких єпископи могли розпоряджатися майном церкви на потреби благодійності на власний розсуд [2, с.53].

Другий етап – XII-XIV ст., відзначився відторгненням людей від жебраків. В цей час громада починає розуміти загрозу жебрацтва, яке мало вже масовий характер. Жебрацтво перестало вважатися шанованим заняттям. Вважалося, що кожна людина здатна самотійно заробляти кошти для життя. За незаконний збір милостині громада наказувала, зачиняла ворота міст перед такими людьми, своїх висилають з міста, непокірні караються У XVI в. англійські королі видали цілий ряд законів проти бродяг, які народ назвав «кривавими»[3].

Третій етап триває протягом XIV-XVII століть. В цей час жебрацтво визнають офіційно соціальним злом. Першим почав боротьбу із жебрацтвом примусовими методами Петро I. Описував це він так: «Известно ему, Великому государю, что на Москве гулящие люди, подвязав руки и ноги, притворным лукавством просят на Христово имя милостыни, а по осмотру они все здоровы» [2, с.68]. Відносини між громадою та жебраками держава регламентує нормативно-правовими способами.

Четвертий етап – початок XVIII ст. З часом держава починає усвідомлювати, неефективність боротьби з жебрацтвом лише силовими способами. За рішенням суду застосовуються каральні

засоби поліцейського спрямування проти професійних жебраків. Держава створює систему захисту та допомоги нужденним. Соціальну допомогу отримують непрацездатні за місцем проживання або в спеціально призначених установах. У Регламенті головного Магістру 1721 р. зазначено: «поліція опікується жебраками, бідними, каліками, хворими, виходячи із заповідей Божих, виховує юних у цнотливій чистоті і праведних у науках»[2, с.70]. Непрацездатні, які не бажають працювати приписуються у робітних будинках чи у в'язницях. Працездатних залучають у трудові суспільні відносини. Ця політика допомогла знизити кількість бродяг, але повністю цю проблему не вирішила.

П'ятий етап починається з XIX століття. Формування нових відносин між суспільством і жебраками спричинені розвитком капіталізму, економічним і соціальним прогресом, становленням громадського суспільства тощо. Відбувається відмова від силових методів впливу. Політика запобігання жебрацтва змінює боротьбу із ним [15, с. 103].

Отже, в середні віки професійними жебраками ставали знедолені ізгої, розорені ремісники, селяни, жінки і діти, які залишилися без годувальника. Протягом століть ставлення до жебраків було різним.

1.3. Соціально-правовий захист дітей які потрапили в складні життєві обставини

Проблема існування бездомних дітей характерна для України від найдавніших часів і до тепер. Для її ефективного вирішення сьогодні необхідно ретельно дослідити та вивчити законодавство України у сфері соціального захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини

Законодавчу базу, щодо соціального захисту дітей які потрапили в складні життєві обставини, в тому числі дітей, схильних до

бродяжництва складають норми Законів України «Про освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та «Про охорону дитинства», а також положення конституції України, Сімейного Кодексу України. За останні роки було прийнято низку постанов Кабінету Міністрів України та Указів Президента України.

Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей. – ВВР, 2005, №26, ст.354 (набуття чинності 01.01.2006 р.) був прийнятий з метою поліпшення соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей[10]. Соціальний захист безпритульних дітей ґрунтується на принципах законності, поваги до особистості, забезпечення основних прав і свобод людини, визнання честі та гідності, рівності громадян та демократизму. Безпритульні діти мають право на: повагу до їх гідності; отримання інформації про свої права та обов'язки; правову допомогу; охорону здоров'я та соціальний захист.

Облік безпритульних дітей здійснюється відповідно до законів України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [10].

Відповідним закладом, бездомним дітям надаються соціальні послуги, передбачені законом України «Про соціальні послуги»[18, с. 23].

З метою допомоги та підтримки безпритульних дітей відкриваються соціальні заклади: притулки для неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, заклади створені для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років та центри соціально-психологічної реабілітації дітей служби у справах неповнолітніх.

Фінансування заходів, спрямованих на соціальний захист дітей відбувається за рахунок коштів державних та місцевих бюджетів. Сімейний кодекс України визначає, що «дитина має право на належне

виховання, якому кореспондує передбачений ст. 150 СК України обов'язок батьків на виховання дитини та її розвиток. А саме: виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя, зокрема, слідкувати за своєчасним відвідуванням дитиною навчального закладу, контролювати належне виконання навчального плану, стежити за духовним та культурним розвитком дитини і можливістю подальшої адаптації в суспільстві[18, с. 23].

Отже, соціальний захист дітей які потрапили в складні життєві обставини – це обов'язок держави гарантований Конституцією України.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ, ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

2.1 . Система формування правової свідомості у підлітків

Наявність у підлітка певного рівня правового виховання, вказує на його здатність вибору правильної поведінки в ті чи іншій життєвій ситуації, вміння скеровувати свою поведінку та вчинки у рамках законності. Коли людина сприймає себе членом суспільства, живе за його законами і традиціями, які не заперечують моральним нормам – формується правова свідомість.

Метою правового виховання підлітків є формування в них правової свідомості громадянина України, що складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України [16, с. 121].

Найпершим завданням правового виховання є ознайомлення підлітків із знаннями законів, збільшення їхніх знань з правознавства, інформування підлітків про актуальні питання права. Другим завданням є формування у підлітків правової свідомості як комплексу правових уявлень, світогляду та переконань, що регулюють його поведінку в певній правовій ситуації [22, с. 127]. Третє завдання – сформувати у підлітків повагу до держави та права, усвідомлення потреби не порушувати вимог законів. Четвертим завданням є становлення в підлітків навичок законної поведінки. Звичку і вміння дотримуватися вимог права і моралі слід розглядати як продукт свідомого ставлення учнів до визнання свого громадянського обов'язку, до дотримання правових норм. П'яте завдання – формування в підлітків негативного ставлення до порушень законів та злочинів. Будь-яка спроба ізолювати дітей від негативного, замовчувати і приховувати від них недоліки

нашого життя не виховує у них непримиренного ставлення до цих явищ, не мобілізує їх на боротьбу з цим злом, не виробляє імунітету проти його впливу [16, с. 42].

Правове виховання формує самостійну форму свідомості – правосвідомість. Формування правової свідомості та соціальної поведінки у підлітка спричиняє його повноцінну адаптацію в суспільстві. Мета такого виховання – допомогти підлітку успішно соціалізуватися через розуміння вимог соціуму, бачити наперед наслідки своїх дій, аби не опинитися в скрутному становищі.

Важливу роль в роботі з девіантними підлітками займає діяльність соціального педагога/соціального працівника. Соціальний працівник виявляє у дитини відхилення у поведінці, вивчає внутрішній стан дитини та знаходить шляхи впливу. Соціальний працівник разом із вчителем вивчає діяльність дитини у соціумі, її дотримання суспільних норм, звичаїв та традицій. Надаючи різні види соціальних послуг, виправляє поведінку підлітка та коректує процес соціалізації за допомогою соціальної адаптації та реабілітації. Послідовність діяльності включає перехід від простого та знайомого до складного. Зрозумілим для підлітків способом потрібно закріпити пройдений матеріал.

Починають заняття із вивчення правових норм та ознайомлення прав та обов'язків учнів згідно із Законом України «Про освіту». Велику увагу соціальний працівник приділяє засвоєнню Конституції України, захисту прав дитини та кримінальній відповідальності неповнолітніх перед законом. Прикладом слугують реальні життєві ситуації. При розробленні виховних заходів соціальний працівник враховує особливості дитини.

Результат формування правової свідомості залежить від вірно вибраних засобів та методів впливу на дитину з девіантною поведінкою. Розповсюдженими методами роботи є переконання, нагадування,

прохання, звернення до почуття обов'язку, совісті. Важливими методами виховання є заохочення учнів до роботи: стимулювання, покарання, понукання до самовиховання. Через ці методи соціальний працівник повинен мотивувати підлітка до діяльності.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що формування правової свідомості відбувається з самого дитинства. Якщо дитина виховується в неблагополучній родині, то вона потребує допомоги педагога, психолога, соціального працівника з приводу правового виховання. Результативність формування правової свідомості буде залежати від правильно підібраним форм та методів роботи.

2.2. Суб'єкти боротьби із бродяжництвом в Україні

На сьогоднішній день в Україні проблема дитячої безпритульності та бродяжництва знаходиться під загрозою. Дітей, залишених сім'єю з кожним роком стає все більше, які поповнюють вулицю. Розпад сімейних та родинних зв'язків, бродяжництво дітей, скоєння ними незаконних вчинків та злочинів, куріння та пияцтво спричиняє соціальне неблагополуччя.

Синонімічним до поняття «дитяча бездоглядність є поняття «діти вулиці». За визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» – це неповнолітні, для яких вулиця стала постійним місцем перебування. Безперечно, дане визначення не охоплює велику кількість дітей, які з різних причин опинилися на вулиці. Адже є й такі, котрі мають домівку, батьків або близьких людей. Паралельно у вжитку використовують ще й такі два поняття як «діти, які працюють на вулиці» і «діти, які живуть на вулиці разом зі своєю сім'єю» [4, с. 135].

Звернувшись до досвіду інших країн, з приводу вирішення проблем дитячого бродяжництва, можна об'єднати всі соціальні дитячі програми та створити єдиний державний інститут, який буде стежити за дітьми.

Створення уповноваженого з прав дітей (омбудсмена) є одним із способів вирішення даної проблеми. Закордонний досвід Норвегії, Канади, США та інших країн показує приклад діяльності таких омбудсменів[21, с. 36]. Дитячий омбудсмен має на меті не лише захищати права дітей, а й простежувати дотримання батьками своїх обов'язків.

Наданням медичної допомоги дітям та дітям-вулиці займається Міністерство охорони здоров'я України. Вони займаються тими дітьми, які відокремлені з вулиці правозахисними органами.

Велике місце посідає Державний комітет у справах дітей. Він створює умови для вільних форм сімейної опіки: створення будинків дитячого типу.

Наданням психологічної, соціальної юридичної допомоги «дітям-вулиці» та виконанням координуючої роботи обласних, міських та районних центрів служб займається Державний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Велику увагу приділяють відкриттю центрів по роботі з «дітьми вулиці», дітьми-сиротами, створення консультативних пунктів[23, с. 211].

Іще одним суб'єктом допомоги дітям які потрапили в складні життєві обставини є Кримінальна поліція у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України, яка займається [21, с. 91]:

- 1) пошуком та поверненням підлітків, які залишили постійне місце проживання в сім'ю;
- 2) пошуком дорослих людей, які притягують підлітків у протиправні дії, наркоманію, пияцтво, жебрацтво та проституцію;
- 3) за невиконання батьками своїх обов'язків, притягують їх до різних видів відповідальності.

Проте не зважаючи на низку державних програм, розрахованих на соціальний захист неповнолітніх, кількість дітей, житлом яких стала вулиця, не зменшується.

Таким чином, Україна через зростання підліткового бродяжництва, змушена шукати ефективні шляхи вирішення кризової ситуації. Значного розвитку також вимагає взаємодія між державними і недержавними установами. Використання потенціалу недержавних, громадських організацій, волонтерського руху, повинно сприяти вирішенню проблем безпритульних дітей.

2.3. Діяльність загальноосвітніх закладів у напрямку допомоги неповнолітнім, які потрапили в складні життєві обставини

Основними суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є служби у справах дітей та загальноосвітні навчальні заклади.

Служба у справах дітей – центральний орган виконавчої влади, що стежить за роботою органу виконавчої влади з питань сім'ї та дітей, здійснює державну політику[1]. До основних завдань служби у справах дітей відносяться:

- здійснення державної політики з питань скоєння дітьми злочинів, соціального захисту дітей, шляхи вирішення проблем дитячої бездоглядності, безпритульності та жебракування;
- чіткий контроль за умовами перебування та виховання дітей в центрах для дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування, притулках для дітей, установах і закладах соціального захисту дітей;
- проведення статистики з питань пов'язаних з дітьми;
- проведення в прийомних сім'ях, соціально-реабілітаційних центрах, навчально-виховних закладах, дитячих містечках обліку дітей, що перебувають в складних життєвих обставинах, дітей та дітей-сиріт без батьківського піклування;
- здійснення заходів щодо покращення становища дітей, їх правового та соціального захисту, поліпшення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дітей, винайдення шляхів

профілактики дитячої бездоглядності, безпритульності та жебрацтва, скоєння дітьми правопорушень, злочині, наркоманії, алкоголізму тощо [9].

Соціальні служби ведуть активну спільну діяльність з різними громадськими, державними та волонтерськими організаціями щодо основного державного партнера із здійснення соціально-профілактичної роботи, ним являється загальноосвітній заклад. Разом вони проводять профілактичні заходи, інформаційно-методичне забезпечення, надають дітям та молоді груп ризику соціальну та психологічну допомогу [9].

Правова освіта і правове виховання у загальноосвітніх закладах – це цілісна система, що охоплює всі сфери діяльності навчального закладу, сприяє вихованню правової свідомості, демократичних громадянських цінностей і поведінки всіх учасників освітнього процесу, передбачає використання практично-орієнтованих та інтерактивних методів навчання.

Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті.

Соціальні педагоги в навчальних закладах проводять профілактичну роботу з підлітками, схильними до девіантної поведінки, а саме:

- 1) шкільний облік важковиховуваних підлітків, які потребують допомоги, підтримки, організація відповідної роботи з ними;
- 2) відвідування неблагополучних, проблемних сімей;
- 3) проведення виховних годин на морально-етичні теми.

Отже, на сьогодні залишається проблемною соціально-

адаптаційна та реабілітаційна робота в службах у справах дітей, так як повноваження соціальних працівників недостатні для розв'язання питань, що наявні при роботі з дітьми груп-ризик, таких як: хворі на СНІД, нарко-залежні, алко-залежні та засуджені неповнолітні. Загальноосвітні заклади активно співпрацюють із Службою у справах дітей, Центрами для сім'ї, дітей та молоді та проблем залишається чимало.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА

3.1. Програма емпіричного дослідження

Проблемна ситуація. Девіантна поведінка дітей є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Одним із видів такої поведінки є бродяжництво. Зростання підліткового бродяжництва насамперед пов'язано із кризами в сім'ї: зростанням бідності, погіршенням умов життєдіяльності, руйнуванням моральних цінностей і виховного потенціалу.

Проживання безпритульних і бездоглядних дітей поза сім'єю, у підвальних приміщеннях, на вокзалах, ринках, переходах, в антисанітарних умовах спричиняє загрозову ситуацію для їх здоров'я, а збільшення їх чисельності становить певну загрозу для суспільства. У зв'язку з цим робота з підлітками повинна бути спрямована на подолання в їх поведінці тих мотивів, які пов'язані з проявом схильності до бродяжництва. Активним суб'єктом здійснення профілактики бродяжництва серед учнів є: Служба у справах дітей, навчальні заклади, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Вирішення проблеми бродяжництва вимагає комплексності, систематичності в діяльності всіх суб'єктів соціальної взаємодії. Правова свідомість є основним засобом профілактики девіантної поведінки у підлітків. Формування правової свідомості підлітків має здійснюватись як у сім'ї, так і у школі.

Об'єкт дослідження: діти підліткового віку.

Предмет дослідження: виявлення схильності підлітків до девіантної поведінки, як основного фактора бродяжництва.

Мета: виявити рівень схильності до девіантної поведінки, зокрема бродяжництва у підлітків.

Завдання:

- 1) розробити програму емпіричного дослідження;
- 2) підібрати діагностичний інструментарій;
- 3) на основі емпіричного дослідження виявити особливості рівня правової свідомості підлітків;
- 4) проаналізувати результати дослідження та зробити висновки;
- 5) дослідити шляхи формування правової свідомості у підлітків як засобу профілактики бродяжництва.

Тип вибірки – гніздовий. У вибірку дослідження увійшли учні 8 класу Миколаївської загальноосвітньої школи-інтернату № 3. Дітям від 13 до 14 років. Вибіркова сукупність – 8 осіб: 5 хлопців та 3 дівчини.

Гіпотеза: припускаємо, що близько третини дітей, які виховуються в інтернатному закладі будуть мати схильність до девіантної поведінки.

Інструментарій дослідження. Для діагностики рівня правової свідомості було обрано методичку «Визначення схильності до девіантної поведінки» О.Н.Орела [17](Додаток А). Метою є виявлення ціннісних орієнтацій дітей, вивчення схильності до агресії та насилля, схильності до подолання норм і правил, схильності до девіантної поведінки. Опитувальник заповнюється підлітками.

Методика діагностики схильності до відхилення поведінки є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для вимірювання схильності підлітків до різних форм поведінки, яка відхиляється від соціальних норм. Шкали опитувальника поділяються на змістові і службові. Змістові шкали спрямовані на вимірювання психологічного змісту особистісних установок, що спричиняють девіантні форми поведінки. Службова шкала призначена для вимірювання схильності респондента давати про себе соціально схвалювану, а не об'єктивну інформацію.

Аналіз основних понять.

Бродяжництво – соціальне явище, яке представляє собою поневіряння та бідкування осіб протягом довгого часу, без чіткого місця проживання по території країни, міста, селища чи села.

Девіантна поведінка – поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

Девіація (від лат. deviation – відхилення) – система дій і вчинків людини, соціальних груп, що суперечить соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки.

Закон – нормативний правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку вищим представницьким органом держави або безпосередньо народом, який визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин.

Підлітковий вік – перехідний період, коли окрема людська особистість займає своє конкретне положення у суспільстві.

Правила безпеки – правові норми, що передбачають заходи із забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці.

Психостимулюючі речовини – лікарські речовини, що володіють здатністю підвищувати настрій, фізичну й розумову працездатність, стійкість до фізичного навантаження та зменшувати стомлення.

Етапи дослідження. Дослідження було проведено у три етапи. На першому етапі підібрано діагностичний інструментарій, зроблено його аналіз та обробку. На другому етапі досліджувалася схильність підлітків до девіантної поведінки за допомогою методики визначення схильності до девіантної поведінки (О.Н. Орел) [17]. На відповіді опитувальника дітям відводилося 30 хвилин. На третьому етапі оброблялися та аналізувалися результати дослідження. Таким чином, було сформульовано об'єкт та предмет дослідження, визначено мету та завдання, розроблено програму емпіричного дослідження, приведені

логічний аналіз понять.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Дослідження з виявлення схильності підлітків до девіантної поведінки проводилося в Миколаївській ЗОШ-інтернаті серед учнів 8 класу. У ході проведення дослідження були отримані результати, які були піддані подальшій обробці та аналізу.

Шкали: установки на соціальну бажаність, схильності до порушення норм і правил, схильності до адиктивної поведінки, схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки, схильності до агресії і насильства, вольового контролю емоційних реакцій, схильності до делінквентної поведінки.

Результати, отримані за методикою визначення схильності до відхиленої поведінки представлені в таблицях 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7.

Рис. 3.1. Шкала установки на соціальну бажаність

Згідно наведених результатів у таблиці 3.1., то якщо 8 осіб це 100%, то можна стверджувати, що 37,5 % (3 особи) при опитуванні давали

соціально бажані відповіді, 12,5% (1 особа) прагнули умисно показати себе в кращому світі, 25% (2 особи) до опитування відносились із насторогою та 25% (2 особи) не приховували своїх норм і цінностей.

Рис. 3.2. Шкала схильності до порушення норм і правил

Згідно отриманих результатів, можна стверджувати, що 12,5% (1 особа) схильна протиставляти власні норми і цінності груповим та «порушувати спокій», 87,5% (7 осіб) схильні слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки.

Рис. 3.3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Згідно наведених результатів у таблиці 3.3., із 8 осіб, що складає 100%, 12,5% (1 особа) схильна до відходу від реальності за допомогою

зміни свого психічного стану, ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем; 87,5% (7 осіб) – є не схильними до адиктивної поведінки.

Рис. 3.4. Шкала схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки

Згідно отриманих результатів, 37,5% (3 особи) свідчать про низьку цінність власного життя, схильність до ризику, виражену потребу в гострих відчуттях, про садомазохістські тенденції; 62,5% (5 осіб) – мають відсутність схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки.

Рис. 3.5. Шкала схильності до агресії та поведінки

Згідно наведених результатів у таблиці 3.5., із 8 осіб, що складає 100%, у 50% (4 особи) наявні агресивні тенденції; 12,5% (1 особа) схильна до агресивних взаємин з іншими людьми, вирішувати проблеми за допомогою насильства, має наявність садистських тенденцій; 37,5% (3

особи) – засвідчили невираженість агресивних тенденцій.

Рис. 3.6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій

Згідно отриманих результатів, 62,5% (5 осіб) є схильними до слабого вольового контролю емоційної сфери, нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій; 37,5% (3 особи) – здатні контролювати свої емоційні реакції та плотські потяги.

Рис. 3.7. Шкала схильності до делінквентної поведінки

Згідно наведених результатів у таблиці 3.7., із 8 осіб, що складає 100%, у 37,5% (3 особи) респондентів мають низький рівень соціального контролю; 62,5% (5 осіб) – не схильні до делінквентної поведінки.

Під час проведення опитування у підлітків виникали деякі труднощі, а саме: нерозуміння значення прислів'я та деяких складних

слів. Загалом, діти були досить відкритими, зацікавленими у проведенні діагностики.

Таблиця 3.1

Результати схильності до девіантної поведінки підлітків

№	Учні	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Стас		+	
2	Вова		+	
3	Денис		+	
4	Влад	+		
5	Іван	+		
6	Катя	+		
7	Юля	+		
8	Марина	+		

Отже, із 100% респондентів, – 60%, мають низький рівень схильності до девіантної поведінки, 3 учня – 40% показали середній рівень такої схильності Звідси випливає, що більшість учнів не схильні до правопорушень, але, менша частина класу все ж таки схильна до відхилення від норм.

Бродяжництво це один із проявів девіантної поведінки. Рівень схильності до девіантної поведінки тісно пов'язаний із схильністю до бродяжництва. Отже, гіпотеза поставлена на початку дослідження, яка полягала в припущенні, що «близько третини дітей, які виховуються в інтернатному закладі будуть мати схильність до девіантної поведінки» – підтвердилась.

В ході проведення емпіричного дослідження виявлено, проблема бродяжництва актуальна для сучасного підлітка, тому що близько третини дітей, які виховуються в інтернатному закладі мають схильність до девіантної поведінки. Її вирішення вимагає комплексності, систематичності в діяльності всіх суб'єктів соціальної взаємодії. В даному випадку, правова свідомість є основним засобом

профілактики. Її формування відбувається з самого дитинства та має здійснюватись як у сім'ї, так і у школі. Якщо дитина виховується в неблагополучній родині, то вона потребує допомоги. Результативність формування правової свідомості буде залежати від правильно підібраних форм та методів роботи.

ВИСНОВКИ

1. В ході дослідження теми: «Формування правової свідомості у підлітків як засіб профілактики бродяжництва» було проаналізовано основні поняття теми, такі як: «свідомість», «правосвідомість», «правове виховання», «бродяжництво», «Загальноосвітній заклад», «Служба у справах дітей» тощо. Також досліджено розвиток бродяжництва в суспільстві, який показав, що проблема бродяжництва в Україні існувала з давніх-давен. Протягом століть ставлення до жебраків було різним. Спочатку воно було терпимим. Проте, з 1450-х років в суспільстві зменшується терпимість до жебрацтва. Жебраками стають люди, які не бажають працювати. Застосовуються репресивні заходи щодо працездатних жебраків. Згодом, з XIX століття діє політика запобігання жебрацтву. Сьогодні проблема жебрацтва поступово вирішується.

2. У даній роботі проаналізовано соціальний захист дітей які потрапили в складні життєві обставини. З'ясовано, що для ефективного вирішення проблеми зазначеної категорії дітей необхідно ретельно дослідити та вивчити законодавство України у сфері соціального захисту дітей. Законодавчу базу, щодо соціального захисту дітей та дітей, в тому числі, схильних до бродяжництва складають норми Законів України «Про освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про охорону дитинства», а також положення конституції України, Сімейного Кодексу України.

3. Охарактеризовано систему боротьби із бродяжництвом. Для ефективного вирішення проблем бродяжництва необхідно удосконалити законодавство стосовно дітей в Україні: здійснити експертизу законодавства з питань дитинства щодо приведення формулювань; вдосконалити нормативно-правові акти стосовно створення прийомних сімей; розробити проект законодавчих засад для введення інституту Уповноваженого з прав дитини.

4. У ході дослідження було охарактеризовано діяльність загальноосвітніх закладів. Ці заклади вирішують такі питання: повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; ведуть внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги з боку соціального педагога, та інформують про це служби у справах дітей; забезпечують роботу шкільного психолога з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах; проводять профілактичну та просвітницьку роботу з дітьми, підлітками, молоддю, схильними до правопорушень, з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, контролюють відвідування ними навчальних закладів та якість навчання тощо.

5. Під час емпіричного дослідження було розглянуто засоби профілактики девіантної поведінки, зокрема бродяжництва у підлітків. Також було проведено опитування серед дітей Миколаївської школи-інтернату за методикою визначення схильності до девіантної поведінки. Згідно результатів, 60% учнів мають низький рівень схильності до девіантної поведінки, 3 учня 40% мають середній рівень схильності до девіантної поведінки. Отже, більшість учнів не схильні до правопорушень та девіантної поведінки, але менша частина класу все ж таки схильна до відхиленої поведінки, в тому числі й бродяжництва.

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродяжничество [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravoteka.ru/encyclopedia10098>.
2. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи. Навчальний посібник. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2004. С.68.
3. Гуревич Л.Я. Середньовічний світ: культури Німа більшості. М., 1996. – Історія середніх віків/За ред. М. Нерсесяна. М., 1999. – 195 с.
4. Доклад ЮНИСЕФ Независимой комиссии по гуманитарным вопросам. ООН Женева, 1990. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/partners/eminent/annexes.htm>.
5. Долгова А.И. Правовое воспитание молодежи. – М.: Знание, 1979. – 294 с.
6. Євтушенко Р. Розвиток правової освіти – необхідна умова побудови правової держави / Р. Євтушенко // Історія України. – 2003. - № 9. – С. 18 – 25.
7. Закон України про внесення змін до Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 28. – 34 с.
8. Закон України «Про забезпечення організаційно – правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» // Урядовий кур'єр.– 2005.–№ 5.
9. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.zakon.rada.gov.ua.
10. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – 354 с.
11. Збірник нормативно-правових актів у сфері функціонування дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей / Упоряд. О.В.Лясковська, Л.М.Палій. – К., 2004. – 13 –296 с.

12. Зорнік Т. формування громадянської свідомості учнів під час вивчення правознавства / Т. Зорнік // Історія України. – 2003. – № 7. – С. 27-31.
13. Куксенко С. Створення позитивної мотивації навчальної діяльності школярів під час вивчення правознавства / С. Куксенко // Історія України. – 2002. – № 47. – С. 25 – 27.
14. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України. // Право України. – 2008. – № 3. – 125 с.
15. Ле Гоффле. Цивілізація середньовічного Заходу. М., 1992. – 86 с.
16. Макаренко Л.О. До проблеми формування правової культури в Україні. // Віче. – 2007. – № 18. – 53 с.
17. Методика визначення схильності до девіантної поведінки/ О.Н.Орел. // Л.М.Вольонова. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. – Ч. II. Практична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 193 с.
18. Постанова Верховної Ради від 02.03.2004 №1428-IV«Про Рекомендації парламентських слухань «Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання»» // Урядовий кур'єр. – 2004.
19. Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1971. – 475 с.
20. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста: 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. С. Ю. Циркина. СПб.: Питер, 2004. – 896 с.
21. Табачник Д. Вирішення проблеми безпритульності-завдання пріоритетне Д. Табачник. // Соціальна політика.– 2003. –127 с.
22. [Ткач Р.М. Психологічна допомога підліткам, схильним до бродяжництва: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова

психологія». // Р.М.Ткач. – Київ – 2007. – 20 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://res.in.ua/tkach-razida-mugallimovna.html>].

23. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей». – 2005 від 11.07 №1086.

24. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Академія, 2002. – 528 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення схильності до девіантної поведінки/О.Н.Орел [17]

Інструкція. Перед вами ряд тверджень. Прочитайте перше твердження і вирішіть, чи правильне воно стосовно вас. Якщо так, то поряд з номером поставте знак «+». Якщо твердження не відповідає Вашим вподобанням, поставте біля нього знак «-». Вказувати прізвище не потрібно. Опитувальник анонімний.

Опитувальник

1. Я віддаю перевагу одягу неяскарих, приглушених тонів.
2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі в яких-небудь бойових діях.
4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.
5. Той, хто в дитинстві не бився, зростає матусиним синком і нічого не може добитися в житті.
6. Я б узявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю такий сильний неспокій, що просто не можу всидіти.
8. Іноді буває, що я трохи хвалюся.
9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком.
10. Я ціную в людях обережність і обачність.
11. Тільки слабкі і боязкі люди виконують всі правила і закони.
12. Я віддав би перевагу роботі, що пов'язана зі змінами і подорожами.
13. Я завжди говорю тільки правду.

14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збуджуючі і психостимулюючі речовини – це цілком нормально.

15. Навіть якщо я злюся, то прагну не вдаватися до лайок.

16. Я думаю, що мені б сподобалося полювати на левів.

17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.

18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.

19. Якщо мій приятель запізнюється на визначений час, то я зазвичай зберігаю спокій.

20. Мені важче виконувати роботу, якщо її вимагають зробити до певного терміну.

21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.

22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо відчуваєш сильний сексуальний потяг.

23. Я іноді не слухаюся батьків.

24. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю і безпекою, то я виберу безпеку.

25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.

26. Якби я міг вільно вибирати професію, то став би дегустатором вин.

27. Я часто відчуваю потребу в гострих відчуттях.

28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.

29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріж».

30. Я завжди купую квитки в громадському транспорті.

31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі речовини.

32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.

33. Буває, що мені так і хочеться вилаятися.

34. Мають рацію люди, які в житті слідуєть прислів'ю: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».

35. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.

36. Мені рідко вдається змусити себе продовжувати роботу після ряду образливих невдач.

37. Якби у наш час проводилися б бої гладіаторів, то я б обов'язково в них взяв участь.

38. Буває, що іноді я говорю неправду.

39. Терпіти біль на зло всім буває навіть приємно.

40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.

41. Якби я народився у давнину, то став би шляхетним розбійником.

42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.

43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали неспокій з приводу того, що я трохи випив.

44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших у натовпі.

45. Якщо в кінофільмі немає жодної пристойної бійки – це погане кіно.

46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів і переживань – це нормально.

47. Іноді я нудьгую на уроках.

48. Якщо мене хтось випадково зачепив у натовпі, то я обов'язково зажадаю від нього вибачень.

49. Якщо людина дратує мене, то я готовий висловити їй все, що я про неї думаю.

50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилятися від звичайних маршрутів.

51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.

52. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.

53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець уникнув переслідування.

54. Іноді я просто не можу утриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.

55. Я прагну уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих.

56. Я часто засмучуюся через дрібниці.

57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.

58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.

59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.

60. Мені подобається бувати в компаніях, де в міру випивають і веселяться.

61. Мене дратує, коли дівчата палять.

62. Мені подобається стан, який настає, коли в міру і в гарній компанії вип'єш.

63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.

64. Сигарета в скрутну хвилину мене заспокоює.

65. Мені легко змусити інших людей боятися мене, і іноді для забави я це роблю.

66. Я зміг би своєю рукою страчувати злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання.

67. Задоволення – це головне, до чого варто прагнути в житті.

68. Я хотів би взяти участь в автомобільних гонках.

69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.

70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.

71. Я можу пригадати випадки, коли я був таким злим, що хапав першу річ, що потрапляла під руку, і ламав її.

72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.

73. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.

74. Шкідливу дію на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують.

75. Я рідко даю здачу, навіть якщо хтось ударить мене.

76. Я не отримую задоволення від відчуття ризику.

160 Діагностика відхилень у поведінці учнів

77. Коли людина у розпалі суперечки вдається до «сильних» виразів – це нормально.

78. Я часто не можу стримати свої почуття.

79. Бувало, що я спізнювався на уроки.

80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.

81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.

82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.

83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.

84. Я часто здійснюю вчинки під впливом хвилинного настрою.

85. Мені здається, що я не здатен ударити людину.

86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.

87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.

88. Наївні простаки самі заслуговують на те, щоб їх одурювали.

89. Іноді я буваю такий роздратований, що стукаю по столу кулаком.

90. Тільки несподівані обставини і відчуття небезпеки дозволяють

мені по-справжньому проявити себе.

91. Я б спробував яку-небудь одурманюючу речовину, якби твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю і не спричинить покарання.

92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.

93. Будь-який бруд мене лякає або викликає сильну огиду.

94. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь ударити.

95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися від вживання спиртних напоїв.

96. Я б міг на спір влізти на високу фабричну трубу.

97. Часом я не можу справитися з бажанням заподіяти біль людям.

98. Я міг би після невеликих попередніх пояснень керувати гелікоптером.